

Відгук

офіційного опонента на дисертацію
ДАВІТАДЗЕ АНАСТАСІЇ ГАЛАКТІОНІВНИ
«ЖАНР ОБРОБКИ НАРОДНОЇ ПІСНІ
В ТВОРЧОСТІ Л. ВАН БЕТХОВЕНА»

представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
по спеціальності 025 – Музичне мистецтво.

Актуальність і новизна представленої роботи Анастасії Давітадзе «Жанр обробки народної пісні в творчості Л. ван Бетховена» визначається цілою низкою факторів, які свідчать про професійну зрілість та високу креативність мислення дисертантки. По-перше, це звернення дослідниці до творчої фігури Людвіга ван Бетховена, яка залишається однією з найбільш знакових в історії європейської культури. Усвідомлення вагомості художніх новацій композитора, особливостей його творчого методу постає важливим завданням сучасної музикознавчої науки, а значна кількість досліджень музики Бетховена тільки підкреслює сміливість дослідницьких інтенцій тих, хто обирає об'єктом цілеспрямованого вивчення спадщину віденського класика та пропонує власні підходи до розв'язання питання про непересічну цінність та смислову невичерпність його опусів.

По-друге, надзвичайно важливим видається вибір дисертанткою такого мало висвітленого в українському музикознавстві жанру творчості Бетховена як обробка. Композитору належить 179 обробок народних пісень, що утворили 8 збірок (робота Бетховена в цій сфері охоплює період з 1806 до 1820 рр.). Було би невірним вважати таку значну кількість обробок та системний характер звернення до жанру маргінальним фактом творчої біографії композитора. Як справедливо наголошує Л. Кірілліна, обробка для Л. ван Бетховена мала «автобіографічне» значення і може вважатися його «ліричним щоденником» (цит. на с.16). Тим більш вражаючим виглядає факт відсутності спеціальних досліджень цієї об'ємної складової творчої спадщини Бетховена в українському музикознавстві.

Ще один важливий аспект актуальності роботи – її інноваційне спрямування в цілому, адже методологічна база дослідження свідчить про зближення віддалених дослідницьких стратегій, пов'язаних зі сферами етномузикології та академічного музикознавства. Значним досягненням роботи є об'єднання досвіду західноєвропейського та українського музикознавства в сфері усвідомлення особливостей роботи з фольклорним матеріалом, що дозволяє більш глибоко усвідомити ті процеси, які відбувалися в західноєвропейській музиці доби Бетховена.

Зазначені вище характеристики дослідження Анастасії Давітадзе підсилюють цінність здійснених в роботі науково-аналітичних процедур, що відкривають новий погляд на оцінку творчої спадщини самого Бетховена та подальші перспективи дослідження європейської академічної музичної культури, в якій широко представлений жанр обробки народної пісні.

Мета дисертації – «визначити історичне та художнє значення жанру обробки народної пісні в творчості Л. ван Бетховена в контексті композиторського стилю і традицій віденської класичної школи» (с.18) – знаходить логічне та послідовне втілення в структуруванні наукових рефлексій. Робота дуже чітко презентує наукові погляди авторки і містить всі необхідні наукові акценти. Її ґрунтовність визначає вкрай широка методологічна база, яку формують різні підходи: *історіографічний* («необхідний для оцінки сучасного рівня вивченості обраної теми, систематизації існуючих досліджень, залучення як історичних – документальних, епістолярних, так і сучасних, у тому числі, нових для українського музикознавства літературних джерел», с.20), *історичний* («використаний для розгляду та систематизації історичних відомостей про формування явища музичної обробки, практику збирання, публікації колекції пісень та пісенних обробок» с.20); *біографічний, системний* («для виявлення, постановки та обґрунтування основної проблематики, завдань, наукової новизни, практичних результатів дослідження, прийомів, принципів,

різновидів бетховенської обробки фольклорного матеріалу», с.20), а також *жанрово-стильовий*. Для опанування таких різноспрямованих методологічних процедур було необхідним засвоєння широкого спектру гуманітарної літератури, який ми не тільки бачимо в переліку джерел (в списку літератури зазначено 414 позиції, з них – більше 100 іноземними мовами), але відчуваємо у тонко аргументованих власних судженнях Анастасії Давітадзе, завжди підкріплених коректними посиланнями на наукові концепції інших авторів.

Такий багатошаровий контекст вивчення обраної теми збагачує сучасне уявлення про шляхи організації культурного діалогу, що його засади по-своєму розумів та реалізовував у своїх творах Бетховен. Саме обробки дозволяють дисертантці по-новому висвітлити механізми формування моделей міжкультурного діалогу, адже матеріалом для творчих експериментів Бетховена були різні національні шари європейської музичної культури (8 збірок бетховенських обробок включають: WoO 152 – 25 ірландських пісень (березень 1814); WoO 153 – 20 ірландських пісень (березень 1814); WoO 154 – 12 ірландських пісень (березень 1814); WoO 155 – 26 уельських пісень (травень 1817); WoO 156 – 12 шотландських пісень (частково 1822, 1825); WoO 157 – 12 пісень різних народів (1816); op. 108 – 25 шотландських пісень (1818, 1822); WoO 158 (I) – 23 пісні різних народів (1941)).

Зміст дисертації повністю відповідає поставленим завданням. В роботі фундаментально розглянуто жанр обробки як музичне явище (1.1); виявлено вкрай широкий культурно-історичний контекст його формування та розвитку, який охоплює Відродження і Новий час (1.2); спеціально досліджено стан вивчення та публікації пісень на Британських островах у XVI – XIX століттях (1.3); докладно розглянуто обробки пісенного фольклору на рубежі XVIII-XIX століть» (розділ 2). Коректно і професійно дисертантка включає в цих розділах у науковий діалог авторитетних

співрозмовників і відтворює загальну панораму функціонування та усвідомлення феномену обробки в музичній свідомості європейської людини. Особливо слід відзначити ґрунтовність методологічних опор усвідомлення авторкою визначальних рис обробки як творчого феномену та жанрового різновиду, що дозволила вийти за межі «констатуючих» маркерів та надати влучне формулювання сутності жанру: «пісенна обробка є формою «інтонованого пізнання» пісні, що історично набула значення формо-методу та самотійного жанру» (с. 28). Таке визначення видається дуже вдалим, адже розкриває нові перспективи усвідомлення не тільки обробок Бетховена, але і багатьох інших композиторів, що шукали нові форми відтворення вже існуючих оригінальних артефактів. В зв'язку з цим Анастасія Давітадзе справедливо наголошує, що обробка має усвідомлюватися «і як музично-мисленнєва, і як композиторсько-технологічна діяльність; вона є вторинним жанром музичної творчості, який має ознаки синтезу тексту першоджерела (народна пісні, твір іншого композитора) та його інтерпретації. Виникає нова художня цілісність – композиторський твір з авторським статусом» (с. 4). В цьому можна повністю погодитися з авторкою роботи, яка наводить репрезентативний приклад виявлення подібного підходу: публікацію пісенних обробок Л. ван Бетховена видавничою фірмою Breitkopf und Härtel, що включила обробки композитора до 24-ї серії видань його авторських опусів, позначивши їх – «Бетховенські твори. Пісні з фортепіано, скрипкою та віолончеллю») (с. 4).

Теоретичні та історичні узагальнення двох розділів підсумовано в третьому розділі роботи «Збірки бетховенських обробок народних пісень для голосу та фортепіано, скрипки, віолончелі: аналітичні нариси». Це – надзвичайно цінна, самотійна, оригінально та талановито розроблена складова загальної наукової концепції. Тут переконливо визначено роль жанру пісні у творчому доробку Л. ван Бетховена та історичні обставини, що підтримували його увагу до жанру обробки, проаналізовано впливи

оригінальних народних пісень на формування тематизму його творів, з'ясовано місце жанру в творчості композитора. Зокрема, дисертантка підкреслює, що звернення Бетховена до цитат народних пісень та бажання надати їм власну композиційну структуру «віддзеркалює тенденцію класичного мистецтва до демократизації» та «є доказом не тільки вагомості значення цього жанру для бетховенської творчості, а й передбачення нової романтичної естетичної музики мистецтва» (с. 5). В результаті ретельного аналізу всіх збірок композитора вперше виявлено типи та критерії класифікації жанру обробки у спадку Л. ван Бетховена (від стилізацій, гармонізацій до імпровізацій), зроблено розгорнутий аналіз змісту та структури обраних циклів, систематизовано основні прийоми роботи композитора із фольклорними джерелами. Здійснені аналізи обробок Бетховена проявляють значний музичний досвід авторки роботи, високий рівень професійного її володіння сучасним аналітичним інструментарієм та вміння робити об'ємні узагальнення.

Переконливі висновки підсумовують ідеї дослідження. Цілком можна погодитися із думкою на с.191: «...серед закономірностей бетховенського трактування пісенних форм слід вважати їх динамізацію, переведення у новий формат вокально-інструментальних мініатюр з обрамленням. Це призводить до симетрії, балансу форми, якої намагається дотримуватися композитор. Отже, вокальна природа фольклорних наспівів поступається інструментальним принципам і прийомам обробки та розвитку, що свідчить про вплив класичного інструментального стилю Л. ван Бетховена». Таке судження свідчить про глибоке розуміння автором роботи і загальних естетичних засад класицизму як провідного напрямку, що визначав художні принципи Бетховена, і особливостей засвоєння композитором засад інших культур.

У опонента немає принципових зауважень, є ряд запитань для уточнення основних положень роботи.

На с. 29 читаємо: «Обробка народної пісні є досить складним і багатоаспектним музичним явищем. Адже її слід розуміти, щонайменше, у двох напрямках, на що зважають дослідники. Перший – як поширений *творчий метод* роботи з будь-яким музичним матеріалом». Проте, в подальшому розгортанні наукового дискурсу «другий напрямок» так і не вказаний.

На с. 29 читаємо: «Отже, це визначає певні методологічні засади дослідження явища музичної обробки, що мають враховувати діалектику взаємодію пісні та обробки, народної та професійної творчості в системі «фольклор – композитор» (чи навпаки), існуючі традиції збирання, обробки та видання фольклорних пісень та ін.». Хотілося б уточнити, що саме тут працює «навпаки»? Як композитор впливає на фольклор, на думку авторки?

Твердження на с. 31 видається перебільшенням: «Практично кожний твір Л. ван Бетховена на тематичному рівні унаочнює вплив народної музики».

На с. 51 зазначено: «Як відомо, термін “квінтесенція” з латинської переводиться як “*п'ята сутність*”. “П'ятий елемент” жанру обробки – це квінтесенція поєднання композиційних принципів інших жанрів вторинної творчості, у різних пропорціях, залежно від цілей композитора та потенційних можливостей першоджерела. Але як що є п'ята сутність, повинні бути й попередні чотири, які є базовими. Отже першим і невід'ємний *елементом* обробки є «діалог» (культурний, текстологічний, духовний)». І далі – дисертантка наводить основні «елементи» обробки: діалог, багатоваріантність, універсальність, «обопільне музично-культурне збагачення народної та професійної музики». (с. 51-52). Думається, що якщо йдеться про «п'яту сутність», не варто заміняти поняття сутності словом «елемент», адже воно пов'язане із зовсім іншою системою значень та сенсів. «Діалог», «багатоваріантність», «універсальність» зовсім не є «елементом»

жанру, а навпаки є тими категоріями, що виводять жанр в міждисциплінарне поле широкого гуманітарного дискурсу.

Міркування на с.202 видається занадто прямолінійним: «Отже, перспективою подальшого спеціального вивчення заявленої в роботі теми можуть стати питання щодо виявів серед творчих принципів Л. ван Бетховена на прикладі обробок ознак нового романтичного світогляду» На думку опонента, власне *світогляд* композитора залишався класичним («класицистичним» Л. Кірілліна), а окремі впливи мистецтва іншого естетичного спрямування (романтизму) не змінювали фундаментальних засад, завжди пов'язаних з ідеєю гармонії, логічного єднання одиничного та загального як естетичної норми (базові принципи класицизму).

І питання: Як на Вашу думку можна пояснити той факт, що Бетховен жодного разу не намагався створити вокальний чи хоровий варіант обробки народних пісень?

Висловлені зауваження не впливають на загальну високу оцінку роботи, яка проявляє переконливість наукових позицій її авторки, ясний метод мислення, коректну наукову мову та професійну тактовність у роботі з численними джерелами. Запропонована дисертація значно розширює контекст сучасного музикознавства як цілком *самостійне дослідження*, що відзначається оригінальністю і *новизною*. *Наукові публікації* за темою дисертації в повному обсязі відтворюють основні положення роботи і не мають порушень академічної доброчесності. Отже, робота відповідає всім необхідним вимогам МОН України, а її авторка заслуговує присвоєння наукового ступеня доктора філософії.

Доктор мистецтвознавства,

професор, завідувач кафедри історії світової музики

Національної музичної академії України

Жаркова В. Б.

